

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ РОЗВИТКУ
МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ*

©2025 ІВАНОВ Ю. Б.

УДК 334.012.64:332.132
JEL Classification: M21; R10; R58

Іванов Ю. Б.

Регіональні аспекти диверсифікації розвитку малого бізнесу в Україні

Метою статті є виявлення регіональних відмінностей у розвитку малого бізнесу та його диверсифікації в просторовому й внутрішньорегіональному вимірах, що має слугувати основою для конкретизації стратегічних документів державної регіональної політики, регіональних стратегій і програм підтримки підприємництва. У статті проаналізовано розподіл суб'єктів малого підприємництва за регіонами та видами економічної діяльності у регіонах, роль малого підприємництва у забезпеченні зайнятості та залученні найманої праці. Аналіз здійснювався за даними ДССУ за 2010–2023 рр. щодо кількості суб'єктів, зайнятості, обсягів реалізації, галузевий аспект досліджувався у розрізі ФОП за 2014–2023 рр. Показано, що мале підприємництво переважає у кількості суб'єктів господарювання, але не є основним суб'єктом у забезпеченні робочих місць і за обсягами реалізації продукції (товарів, послуг). Визначено, що головні відмінності між регіонами полягають у продуктивності праці зайнятих осіб. Найбільший обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) на 1 зайнятого припадає на м. Київ, а серед інших регіонів лише у п'ятьох продуктивність переважає середню по Україні. Висунуто гіпотезу, яка частково підтверджена, що галузеве спрямування малого бізнесу і рівень його диверсифікації всередині регіонів визначає загальну продуктивність. У цілому рівень просторової та регіонально-галузевої диверсифікації розвитку малого бізнесу є низьким, і зберігаються тенденції концентрації ділової активності. Малий бізнес є висококонцентрованим у всіх регіонах на сфері послуг, з якої головною є оптова та роздрібна торгівля. Транспортні послуги, професійна діяльність та інші послуги населенню виходять на другий план у більшості регіонів. Як позитивну рису розвитку зазначено структурний зсув діяльності ФОП зі сфери торгівлі у високотехнологічну сферу комп'ютерного програмування в усіх регіонах, але розподіл цього виду економічної діяльності за регіонами залишається висококонцентрованим.

Ключові слова: малий бізнес, розвиток, регіон, диверсифікація, зайнятість, галузевий розподіл.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2025-2-96-108>

Рис.: 8. Бібл.: 14.

Іванов Юрій Борисович – доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна); професор, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (просп. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: yuriy.ivanov.ua@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5309-400X>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57414571500>

UDC 334.012.64:332.132
JEL Classification: M21; R10; R58

Ivanov Y. B. The Regional Aspects of Small Business Development Diversification in Ukraine

The aim of the article is to identify regional differences in the development of small businesses and their diversification in spatial and intra-regional dimensions, which should serve as a basis for specifying strategic documents of the State regional policy, regional strategies, and programs for supporting entrepreneurship. The article analyzes the distribution of small business entities across regions and types of economic activity in those regions, the role of small businesses in providing employment and attracting hired labor. The analysis was conducted based on data from the State Statistics Service of Ukraine for the years 2010–2023 regarding the number of entities, employment, sales volumes, and the industry aspect was researched in the context of individual entrepreneurs for the years 2014–2023. It is shown that small businesses prevail in the number of economic entities, but are not the main player in providing jobs and in the sales volumes of products (goods, services). It is determined that the main differences between regions lie in the productivity of employed persons. The highest volume of produced goods (products, services) per employed person is in the city of Kyiv, and among other regions, only five have productivity that exceeds the national average in Ukraine. A hypothesis has been proposed, which is partially confirmed, that the sectoral focus of small businesses and the level of their diversification within regions determine overall productivity. Overall, the level of spatial and regional-sectoral diversification of small business development is low, and there are trends of concentration of business activity. Small businesses are highly concentrated in all regions within the service sector, with wholesale and retail trade being the primary focus. Transportation services, professional activities, and other services for the population are secondary in most regions. A positive aspect of development has been noted as follows: the structural shift of individual entrepreneurs' activities from the trade sector to the high-tech field of computer programming across all regions, although the distribution of this type of economic activity remains highly concentrated among regions.

Keywords: small business, development, region, diversification, employment, sectoral distribution.

Fig.: 8. Bibl.: 14.

* Роботу виконано в межах наукового проекту «Синергетичні ефекти диверсифікації просторового розвитку України», № Д.Р. 0124U000046

Ivanov Yuriy B. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Chief Research Scientist of the Department of Macroeconomic Policy and Regional Development, Research Centre for Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine); Professor, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: yuriy.ivanov.ua@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5309-400X>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57414571500>

Вступ. Роль малого бізнесу у розвитку економіки країни наразі не піддається сумніву. Підприємницька активність населення реалізується, перш за все, через малі організаційні форми. В Україні навіть в умовах повномасштабного вторгнення роль малого бізнесу не знижується. Так, на малі підприємства у 2022–2023 рр. припадало 19,1–19,8 % обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) та 26,6–27,6 % усіх зайнятих [1; 2], а його розвиток продовжується попри усі виклики воєнного часу [3]. У звіті 2024 р. в рамках проекту Програми розвитку ООН (UNDP) «Підтримка України» зазначається, що 91 % малих і середніх підприємств, зазнавши руйнівного впливу, швидко відновили роботу [4]. На підтримку малого підприємництва спрямована грантова програма «Власна справа», за якою вже виділено грантів на суму понад 5,6 млрд грн і створено 43 987 робочих місць [5].

Важливість підтримки малого бізнесу у воєнний та повоєнний час підтверджується й тим, що саме підтримка середнього та малого підприємництва є одним з напрямків підтримки інвестицій згідно з розробленим ЄС механізмом підтримки Ukraine Facility [6].

Різноманітним питанням розвитку малого підприємництва, проблемам воєнного часу та повоєнного періоду приділяється чимало уваги. Варто зазначити огляд С. Балана із співавторами, присвячений проблемам розвитку малого бізнесу у територіальних громадах і перспективам використання інформаційних технологій, штучного інтелекту тощо для стимулювання розвитку [7]. Характеристиці тенденцій розвитку малого підприємництва у цілому в Україні, особливо у воєнний період, присвячено аналіз Д. Михайленко [8]. Порівняльному аналізу розвитку малого та середнього підприємництва в Україні та країнах ЄС дозволило Н. Науменко, О. Грабко виділити перешкоди (бар'єри) розвитку підприємництва і довести доцільність адаптації європейської практики розробки регуляторної політики на місцевому і центральному рівнях [9]. Власне регіональним особливостям розвитку малого підприємництва та його проблемам присвячено дослідження О. Тимченка, зокрема, визначено, що загальна економічна ситуація і тривалі тенденції у структурі економіки визначають нерівномірність розташування та розвитку малого підприємництва у регіонах України [10]. Розвитку малого і середнього бізнесу окремих регіонів присвячено, наприклад, дослідження С. Палової щодо стану малого бізнесу Житомирської області [11] і Т. Рябоволик, А. Доренської щодо ролі у зайнятості у Кіровоградській області [12].

Отже, регіональні особливості розвитку та різноманіття малого підприємництва зрідка були предметом досліджень. Актуальності вони набувають, з одного боку, у зв'язку з продовженням реформи децентралізації, а з іншого, через критично відмінні безпекові умови у різних регіонах, структурні зсуви, пов'язані з внутрішньою і зо-

внішньою міграцією, релокацією бізнесу, дисбалансами на регіональних ринках праці тощо, викликаних воєнною агресією проти України [4].

Отже, **метою дослідження** було виявити регіональні відмінності у розвитку малого бізнесу, його диверсифікації та ефективності, що дозволить конкретизувати стратегічні документи державної регіональної політики та регіональні стратегії і програми підтримки підприємництва з урахуванням перспектив міжнародної співпраці.

Викладення основних результатів дослідження.

Аналіз розвитку малого підприємництва здійснювався за даними Державної служби статистики України за 2010–2023 рр. у розрізі суб'єктів господарювання, за розмірами підприємств за регіонами та видами економічної діяльності. Стосовно останнього слід зазначити, що регіональний розріз показників діяльності малих підприємств за видами економічної діяльності з 2012 р. не забезпечується, що обмежує можливості повного аналізу диверсифікації розвитку малого підприємництва. Тому у цьому напрямку розглядалися лише розподіл суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності.

Кількісно суб'єкти малого підприємництва – підприємства та фізичні особи-підприємці – абсолютно переважають у структурі економіки України. Показники кількості дозволяють характеризувати загальний стан ділової активності малого підприємництва.

У цілому по країні малі підприємства становили 94–95,5 % усіх підприємств. На рис. 1 показано динаміку частки суб'єктів малого підприємництва у розрізі підприємств та фізичних осіб – підприємців. Слід зазначити, що майже усі, 99,98 %, ФОП є суб'єктами малого підприємництва, що дозволяє використовувати дані щодо їхньої діяльності у регіональному та галузевому розрізі для характеристики малого підприємництва.

Кількісні характеристики малого підприємництва за регіонами мають певні розбіжності. Перша трійка за часткою малих підприємств у загальній їх кількості майже не змінювалася протягом 2010–2023 рр.: лідером є Миколаївська обл. (у середньому 96,5 %), Одеська, Херсонська та на початку періоду Івано-Франківська області поділяли 2–3 місця (96,1 %, 96,4 %, 95,8 % відповідно). Лідером у 2023 р. за часткою малих підприємств була Луганська обл. (98,0 %), але, зважаючи на тимчасову окупацію значної частини цього регіону, цей показник не може вважатися значущим.

Найменшою частка малих підприємств у загальній кількості підприємств протягом 2010–2023 рр. була у Донецькій, Житомирській, Луганській, Сумській, Черкаській та Чернігівській областях, але й у них вона перевищувала 90–92 %.

Активність розвитку малого підприємництва доцільно оцінювати показником щільності – кількості малих підприємств і ФОП на 10 тис. постійного (або наявного)

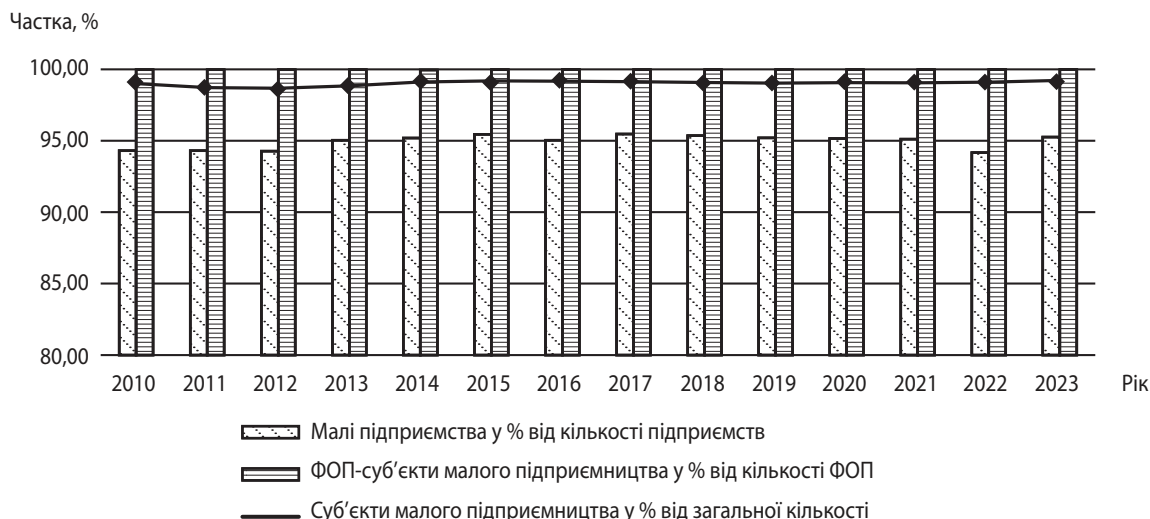

Рис. 1. Частка суб'єктів малого підприємництва у загальній кількості

Джерело: авторські розрахунки за даними ДССУ

населення. Через відсутність даних щодо кількості населення за 2022–2023 рр., щільність не розраховувалася для 2023 р., а для 2022 р. розрахована станом на початок року. Результати розрахунків наведено на рис. 2.

Як виходить з даних рис. 2, значний відрив міста Києва від решти регіонів спостерігається в обох випадках в усі роки, але за показником «щільність малих підприємств» він складає декілька разів. Порівняння даних рисунку дозволяє зазначити наявність деяких компенсаційних тенденцій. У Чернівецькій, Хмельницькій, Вінницькій, Волинській та частково Херсонській областях низька щільність малих підприємств компенсується вищою середньою щільністю ФОП. Водночас виділяється група регіонів, де ділова активність висока у обох видах підприємництва (Харківська, Одеська, Миколаївська, Київська області). Таким чином, умови здійснення підприємницької діяльності майже однаково впливають на рішення підприємців щодо державної реєстрації підприємства чи ФОП.

Розвиток малого підприємництва відіграє значну роль у забезпеченні зайнятості. Так, у середньому по Україні за 2010–2023 рр. питома вага зайнятих на малих підприємствах становила 27,2 %, а у ФОП – 27,6 %, питома вага найнятих працівників на малих підприємствах близька – 26,1 %, але майже більш ніж удвічі менша для ФОП – 12,6 %, що свідчить про те, що ФОП залишається в основному як засіб самозайнятості населення.

У регіональному розрізі у зайнятості спостерігаються значні відмінності у частках як зайнятості, так і найманих працівників. На рис. 3 показано роль малих підприємств у забезпеченні зайнятості населення по регіонах, а на рис. 4 – роль ФОП. За весь період 2010–2023 рр. трійка лідерів за питомою вагою зайнятості на малих підприємствах включала у різні роки переважно Херсонську, Чернівецьку, Одеську, Івано-Франківську і Кіровоградську області. За той же час зайнятість у формі ФОП найвищою була у Чернівецькій, Закарпатській та Івано-Франківській областях. Найменш активно населення було зайнято у малому підприємстві у місті Києві, Дніпропетровській, До-

нецькій, Луганській областях.

Аналіз даних рис. 3–4 у динамічному розрізі говорить про певні зсуви у структурі зайнятості у деяких областях. За розглянутий період роль малих підприємств у зайнятості у Чернівецькій, Івано-Франківській, Тернопільській, Рівненській областях зменшилася на користь середніх підприємств.

Початок широкомасштабного вторгнення в Україну призвів до зниження зайнятості у малому підприємстві у 2022 р. майже в усіх регіонах. Але у 2023 р. частка зайнятих на малих підприємствах відновилися до рівня 2019 р. майже всюди. Водночас зайнятість у ФОП перевищила довоєнний рівень у багатьох регіонах, що є частково результатом вимушеної внутрішньої міграції населення, запровадження програм підтримки, мікрогрантів тощо. Так, за даними порталу Опендатабот, від початку повномасштабного вторгнення в Україні відкрилося станом на початок лютого 2025 р. 763 759 ФОП, але за той же час 684 995 підприємств припинили діяльність [13].

У цілому аналіз зайнятості у сфері малого підприємництва дозволяє припустити, що від зайнятості населення залежить не тільки від економічного клімату у регіоні, але й від інших характеристик, зокрема, галузевого спрямування економіки регіону.

Роль малого підприємництва в ефективності економіки України значно скромніша. На рис. 5 показано обсяги реалізованої продукції за видами підприємництва із розподілом на великі, середні та малі підприємства у цілому по Україні. За весь період питома вага малих підприємств зростала – від 16,9 % у 2010 р. до 19,8 % у 2023 р. здебільшого за рахунок скорочення великого підприємництва. Питома вага ФОП у обсягах реалізації також зростала з 6,4 % до максимальних 9,15 % у 2021 р. У воєнні 2022–2023 рр. питома вага ФОП не перевищувала 1 %.

Різниця між регіонами в економічній ефективності малого підприємництва значно більша, ніж у забезпеченні зайнятості (рис. 6). Різниця між лідерами за питомою вагою малих підприємств та аутсайдерами становить

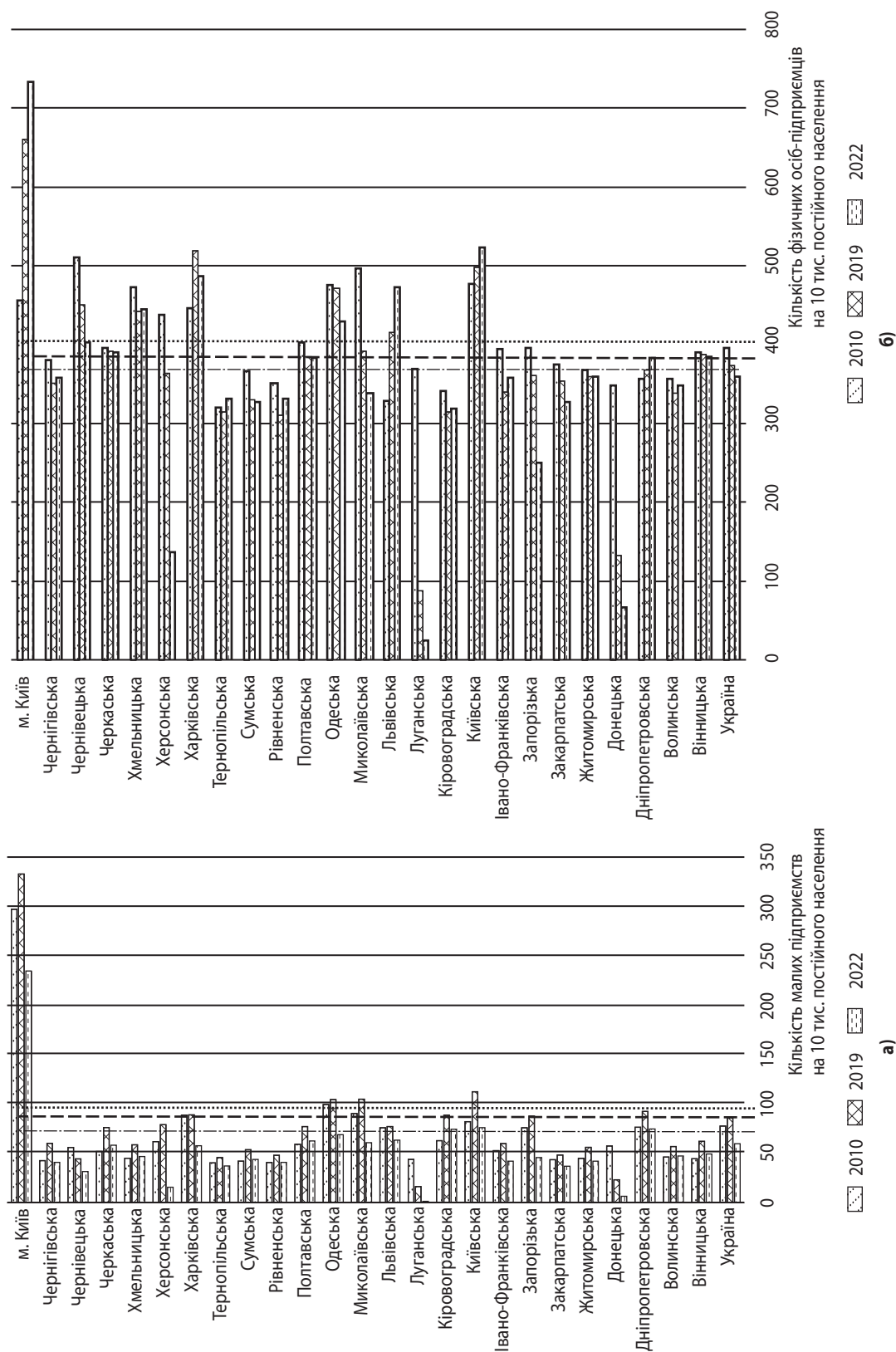

Рис. 2. Щільність суб'єктів малого підприємництва за регіонами: а) малі підприємства; б) фізичні особи – підприємці

Примітка: вертикальними лініями показано середні значення по Україні. Те саме у наступних рисунках.

Джерело: авторські розрахунки за даними ДССУ

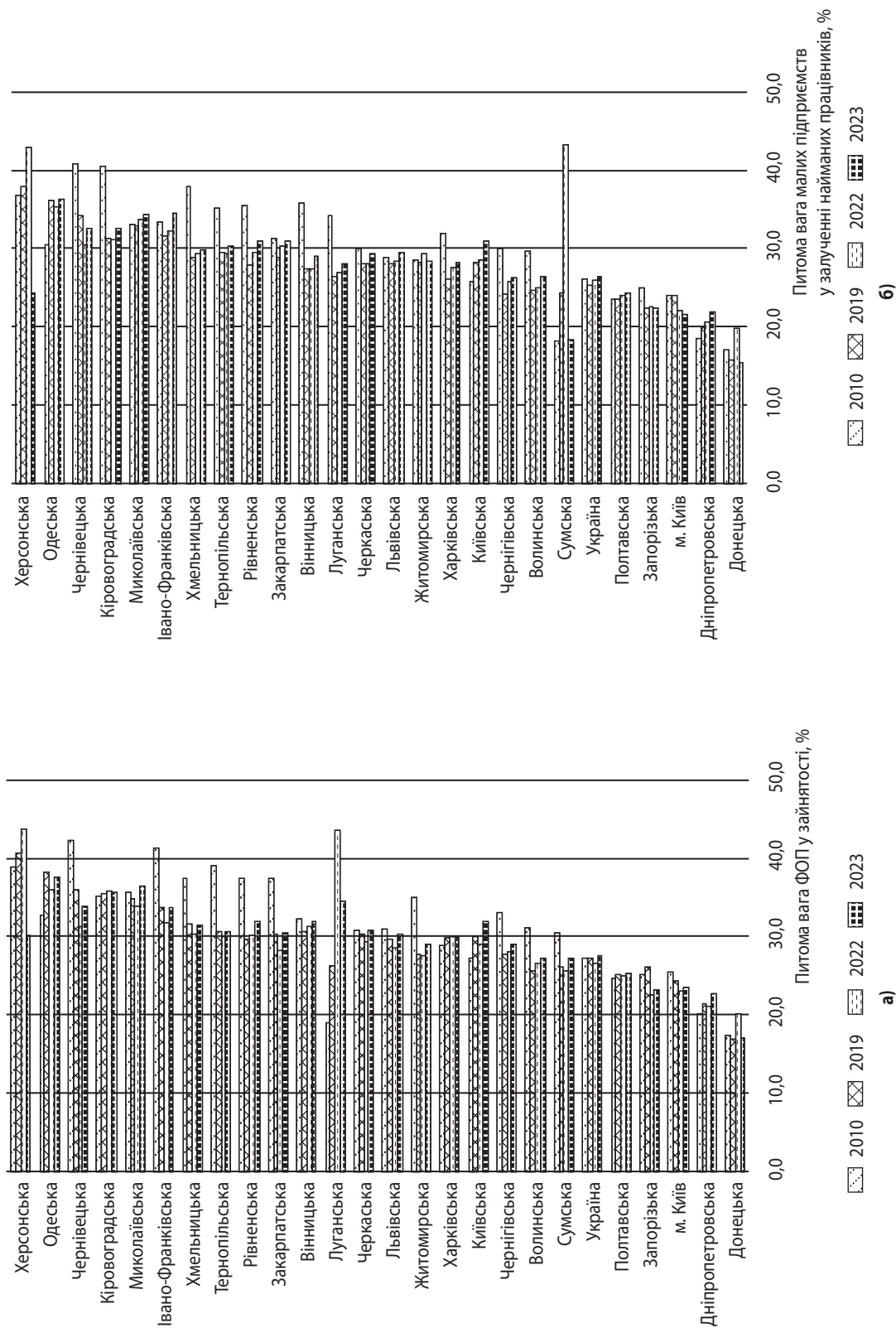

Рис. 3. Питома вага малих підприємств у: а) забезпеченні зайнятості та б) залученні найманих працівників

Примітка: регіони упорядковані за середнім значенням за період 2010–2023 рр. Те саме у наступних рисунках.

Джерело: авторські розрахунки за даними АССУ

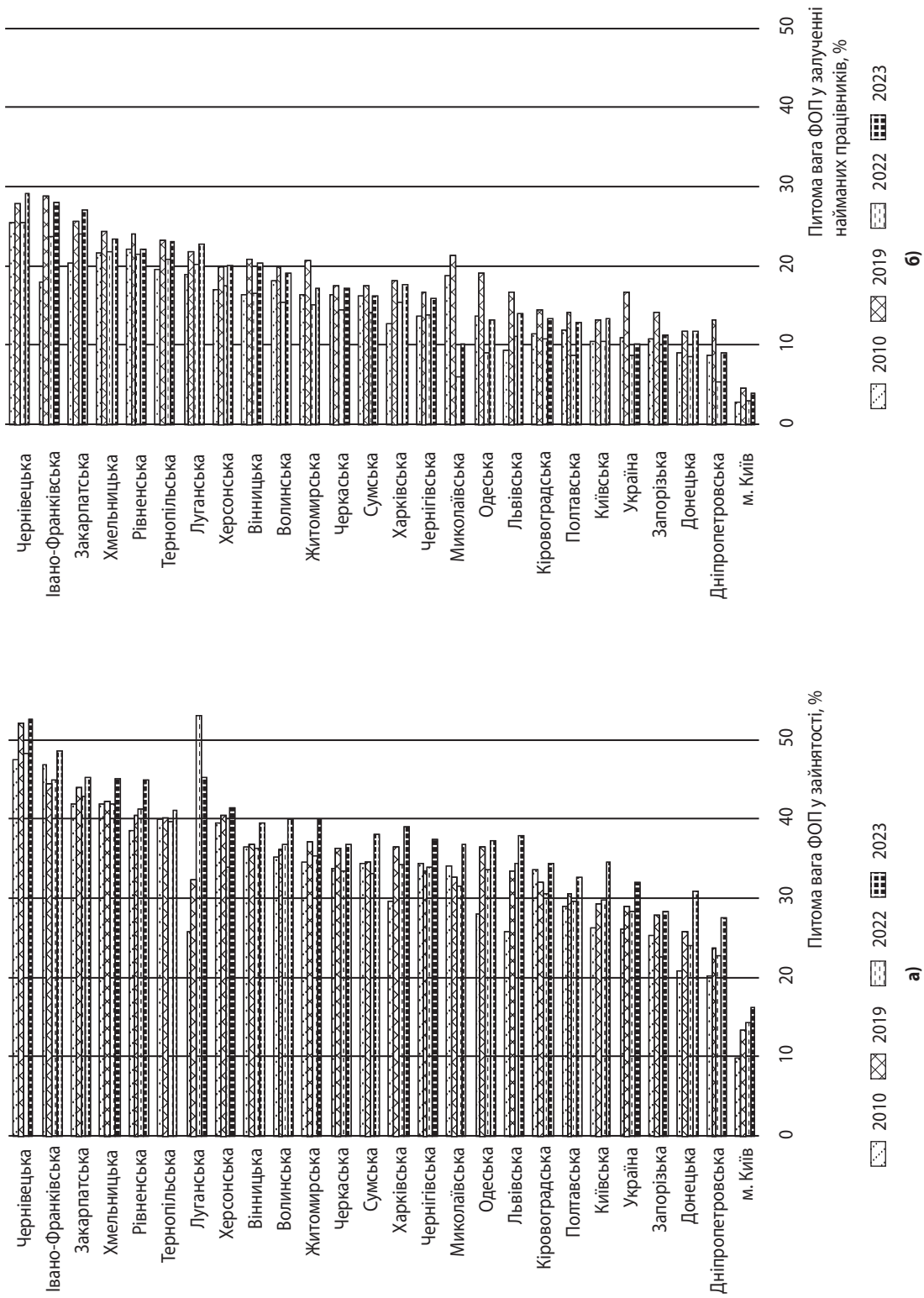

Рис. 4. Питома вага фізичних осіб – підприємців у: а) забезпеченні зайнятості та б) залученні найманих працівників

Джерело: авторські розрахунки за даними АССУ

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), тис. грн

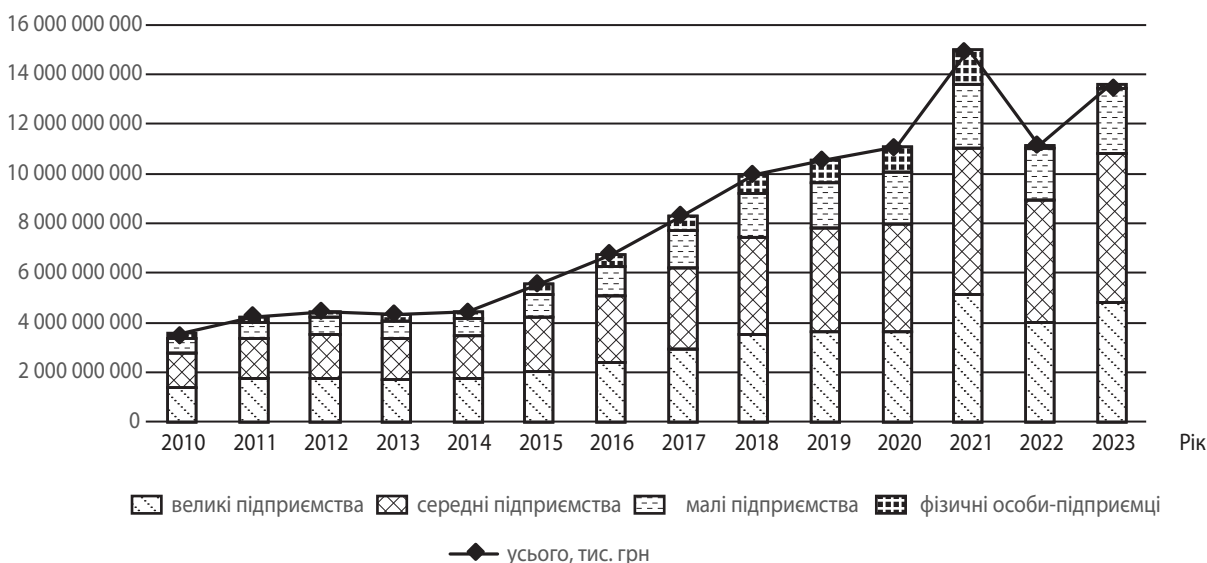

Рис. 5. Динаміка розподілу обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) за видами підприємництва

Джерело: побудовано автором

близько 30 в.п. Порівняння з даними рис. 3а говорить про те, що такі розбіжності лише частково пояснюються розбіжностями у зайнятості на малих підприємствах.

Малі підприємства виявилися більш стійкими до впливу воєнного часу, і їх роль у обсягах реалізації за регіонами змінилася несуттєво. У деяких регіонах тенденція до збільшення ролі малих підприємств продовжилася і навіть прискорилося (Херсонська, Закарпатська, Полтавська, Волинська, Дніпропетровська), а у Івано-Франківській тенденція скорочення змінилася значним сплеском (на 7 в.п.).

Що стосується ролі ФОП, то критичне падіння їхньої питомої ваги в обсягах реалізації відбулося внаслідок повномасштабного вторгнення в усіх регіонах (виключенням є Луганська обл., але, як зазначалося, її дані не можуть розглядатися як значущі). Але упорядкування залишилося майже незмінним: лідерами є Чернівецька, Закарпатська, Тернопільська, Хмельницька області.

Водночас регіональна диверсифікація малих підприємств за обсягами реалізації продукції має зовсім інші характеристики. Так на м. Київ припадало 31–34 % усього обсягу реалізації продукції малими підприємствами України, малі підприємства Дніпропетровської обл. забезпечували 8,1–9,5 %, Донецької до 2014 р. – 7,9–8,5 %, Київської – 4,3–6,9 %, Львівської – 3,3–7,9 %, Одеської – 5,6–6,9 %, Харківської – 6,1–7,1 % (5,1–5,2 % у 2022–2023 рр.). Результати пояснюються великою щільністю малих підприємств, особливо для міста Києва (рис. 2а), і масштабами регіональних економік.

Аналогічні результати можна спостерігати, розглядаючи питому вагу регіонів у загальному обсязі реалізованої продукції усіма ФОПами, за виключенням воєнних років. Лідерами також є м. Київ, на яке припадало 7,9–17,8 %, Дніпропетровська обл. – 6,9–12,7 %, Харківська обл. – 7,5–9,7 %, Львівська – 4,9–7,3 %, , Одеська – 4,9–6,2 %, Київська – 4,4–6,5 %. У воєнні 2022–2023 рр. до п'ятірки лідерів увійшли також Вінницька (9,4–8,3 %) та Черкаська (7,52–6,38 %) об-

ласті, що пояснюється більшим скороченням економічної активності ФОП у регіонах, де відбувалися бойові дії, або прифронтових.

Аналізуючи динаміку регіональної питомої ваги малих підприємств і ФОП у обсягах реалізації продукції малим підприємництвом, слід зауважити, що відбувається поступова, але незмінна концентрація обсягів реалізації у декількох регіонах. Таким чином, зберігаються тенденції минулих років, і має місце зворотний диверсифікації процес, що збігається з висновками О. Тимченка щодо відсутності структурних зрушень на тлі екстенсивного швидкого зростання і феномену «столичного максимуму ділової активності» [10].

Малий внесок малого підприємництва у цілому пояснюється більш ніж удвічі меншою продуктивністю праці малих підприємств порівняно з великими (2–2,2 разу) і у 1,3–1,6 разу меншою за середні підприємства. Водночас продуктивність малого підприємництва відрізняється суттєво і за регіонами. На рис. 7 показано обсяг реалізації продукції (товарів послуг) на 1 зайнятого за формами малого підприємництва.

Порівняння даних рис. 7а та 7б говорить про наявність розриву між продуктивністю праці малих підприємств і ФОП. У середньому по Україні у 2010–2021 рр. він становив 2,9–3,8 разу, але у воєнні роки збільшився до 37–40 разів. У регіональному розрізі розрив становив від 1,4 до 4,8 разу, зберігаючись приблизно постійним протягом 2010–2021 рр.

Малі підприємства виявилися значно стійкішими у провадженні економічної діяльності, продуктивність праці продовжувала зростати й у воєнні роки. Натомість ФОП скоротилися як чисельно, так і за обсягами реалізації продукції.

Аналіз продуктивності праці, внеску малого підприємництва в обсяги реалізації та зайнятість дозволяє висунути гіпотезу про вплив на його ефективність галузевої ди-

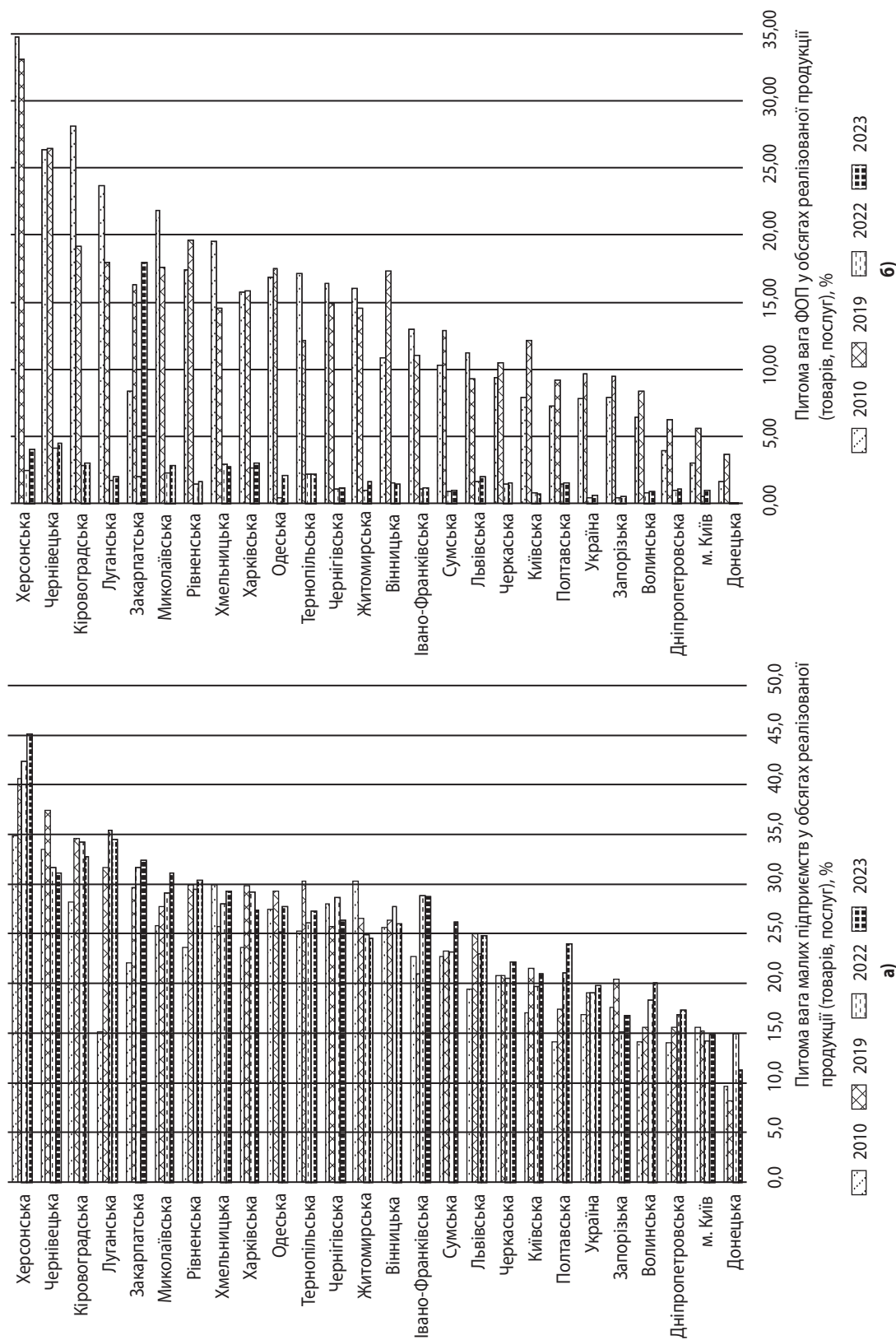

Рис. 6. Питома вага у обсягах реалізації продукції (товарів, послуг) за регіонами: а) малих підприємств; б) фізичних осіб – підприємців

Джерело: авторські розрахунки за даними ДССУ

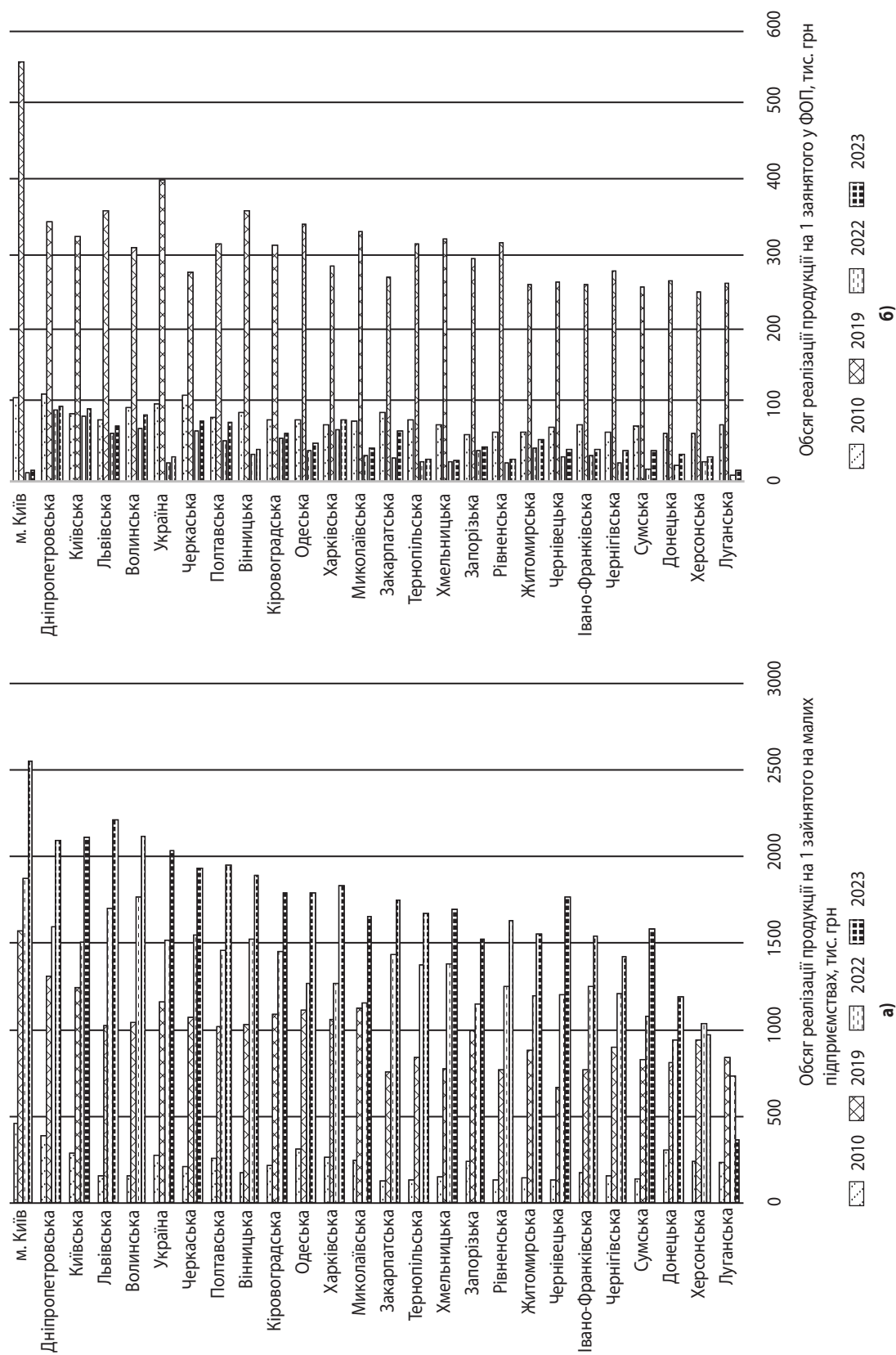

Рис. 7. Продуктивність праці – обсяг реалізації продукції (товарів, послуг) на 1 зайнятого за регіонами: а) малі підприємства; б) фізичні особи – підприємці

Джерело: авторські розрахунки за даними ДССУ

версифікації у регіонах та між регіонами. Через відсутність даних щодо розподілу підприємств за розмірами за видами економічної діяльності у регіонах повний аналіз здійснити не можна. Тому аналіз галузевої диверсифікації малого підприємництва у регіонах здійснювався лише у розрізі фізичних осіб – підприємців за 2014–2013 рр.

Протягом 2010–2022 рр. [14] питома вага суб'єктів малого підприємництва у кількості діючих суб'єктів господарювання складала понад 95 % в усіх видах економічної діяльності за винятком охорони здоров'я у 2020–2022 рр. (92–93 %). Але питома вага ФОП у суб'єктах малого підприємництва значно відрізняється за видами економічної діяльності: найменшою (33,6–42,4 %) вона є у сільському, лісовому та рибному господарстві і будівництві (45,1–52,6 %). Понад дві третини становлять ФОП у малому підприємстві у промисловості (62,3–71,6 %), фінансовій та страховій діяльності (61,6–67,2 %), операції з нерухомим майном (45,9–66,7 %), професійній, науковій та технічній діяльності (73,9–85,9 %), у решті видів економічної діяльності ФОПи складають понад 90–95 % усіх суб'єктів малого підприємництва. Це дозволяє зробити попередні висновки щодо регіональних особливостей галузевої диверсифікації малого підприємництва для більшості видів економічної діяльності на основі аналізу діяльності ФОПів.

Загальною тенденцією є те, що в усіх регіонах більшість ФОП зосереджена у сфері оптової та роздрібної торгівлі і ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів (код G за КВЕД-2010), питома вага у кількості діючих ФОП становила від 22 до 67 %, найменша частка – у місті Києві (36,8–22,65 %), найбільша – у Хмельницькій обл. (67,03–52,34 %). При цьому в усіх регіонах протягом 2014–2023 рр. спостерігалася тенденція до зростання цього виду економічної діяльності. Навпаки, підвищення частки діючих ФОП, особливо у воєнні 2022–2023 рр. спостерігалася у більшості регіонів у сфері інформації та телекомунікації (код J), що вивело цей вид економічної діяльності на друге місце за ступенем концентрації ФОП, зокрема за видом Комп'ютерне програмування, консультування та пов'язана з ними діяльність (код 62). На рис. 8 показано питому вагу ФОП у сфері інформації і телекомунікації та програмування.

Структурний зсув ФОП зі сфери торгівлі у високотехнологічну сферу комп'ютерного програмування, обумовлений змінами в режимі оподаткування, в усіх регіонах можна вважати позитивною рисою динаміки розвитку малого підприємництва. Водночас розподіл цього виду економічної діяльності за регіонами залишається висококонцентрованим. Так, на Дніпропетровську, Київську, Львівську, Одеську і Харківську області та м. Київ припадало у 2014 р. 65,8 % усіх ФОП у цьому виді, а у 2023 р. – 67,4 %. Отже, просторова диверсифікація, поширення високотехнологічних послуг у різних регіонах, не відбувається.

Що стосується інших видів діяльності, то приблизно однаковою в усіх регіонах є питома вага третього за значенням виду економічної діяльності – професійна, наукова та технічна діяльність (код M) з поступовим зростанням від 3,12 % у Чернівецькій обл. у 2014 р. до 15,74 % у м. Київ у 2023 р. Наступною за кількісним виміром є сфера транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської

діяльності (код N), яка має різноспрямовану динаміку за регіонами, але коливання чи зміни не перевищують 2 в.п. Питома вага ФОП у наданні інших видів послуг здебільшого стабілізувалася на рівні 6,4 % в усіх регіонах, за винятком Волинської та Кіровоградської областей, де спостерігалася стійка тенденція до збільшення цього показника. Також варто зазначити зменшення частки ФОП у цьому виді у більшості регіонів у воєнні роки в межах 1–1,5 в.п.

Таким чином, діяльність ФОП зосереджена на наданні різних видів послуг. Питома вага сфери виробництва значно менша і має загальну слабку тенденцію до зменшення. Так, у сільському господарстві станом на 2023 р. зосереджено більше 2 % ФОП лише у Вінницькій, Миколаївській, Сумській, Тернопільській, Черкаській та Чернігівській областях, і 3,77 % у Кіровоградській області.

Частка переробної промисловості у загальній кількості ФОП стійко спадала в усіх регіонах і досягла рівня 3,13 % у місті Києві і 5,63 % в Івано-Франківській обл. Виключення становить лише Житомирська обл., у якій падання відбулося після зростання до 2018 р. (до рівня 8,77 %), тому частка промисловості є найбільшою – 7,16 %.

Велика концентрація ФОП у сфері торгівлі обумовлює те, що найбільшу частку валової доданої вартості, яка припадає на ФОП у регіонах, також генерує саме сфера торгівлі. Але є і деякі винятки, так у 2022–2023 рр. у Волинській обл. найбільша частка (39–40 %) припадала на транспортні послуги, так само у Чернігівській обл. (36,8 %), ФОП виду інформації та телекомунікації генерували найбільші частки доданої вартості (25–31 %) до повномасштабного вторгнення у провідних за цим видом регіонах: м. Київ, Харківська, Львівська і Київська області. Єдиний регіон, у якому один раз за весь період 2014–2023 рр. найбільша частка доданої вартості припала на переробну промисловість – Житомирська обл. (35,4 % у 2023 р.). За обсягами реалізованої продукції (товарів, послуг) також в усіх регіонах окрім Чернігівської у 2022–2023 рр. лідирує оптова та роздрібна торгівля.

Висновки. Проведений аналіз стану та регіональних особливостей розвитку малого підприємництва показав, що підприємницька активність малих форм розвивається нерівномірно у різних регіонах, при чому більша активність малих підприємств підтримується також і більшою активністю фізичних осіб – підприємців, тобто компенсаційні ефекти перерозподілу за типами суб'єктів господарювання майже відсутні.

Малий бізнес відіграє значну роль у забезпеченні зайнятості населення, у частині використання найманої праці значно більшу роль в усіх регіонах відіграють малі підприємства, ніж ФОП. На малі підприємства та ФОП припадає значно більша питома вага зайнятості у менш масштабних регіонах як за кількістю населення, так і за обсягами економіки.

Головні відмінності між регіонами за результатами аналізу виявлено у продуктивності праці зайнятих. Найбільший обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) на 1 зайнятого припадає на м. Київ, а серед інших регіонів лише у п'ятох продуктивність перевищує середню по Україні. Ще більш різною є продуктивність праці ФОП, але в усіх регіонах вона впала у декілька разів у воєнний період.

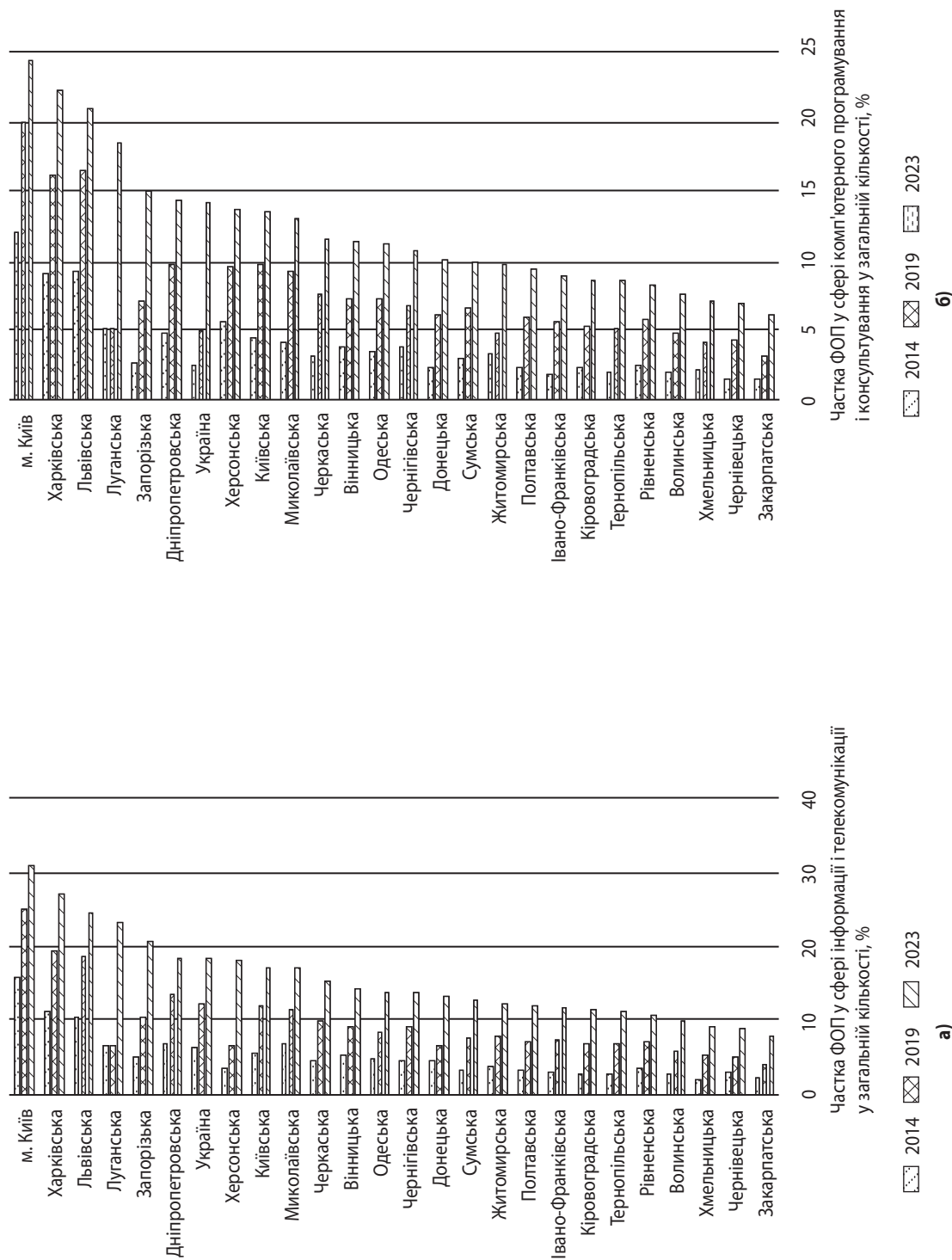

Рис. 8. Динаміка малого підприємництва у сфері: а) інформації і телекомунікацій; б) комп'ютерного програмування і консультування

Джерело: авторські розрахунки за даними ДССУ

Галузевий аспект диверсифікації розвитку малого бізнесу у регіонах за наявними даними виявилось можливим оцінити лише за даними щодо діяльності фізичних осіб – підприємців. Малий бізнес є висококонцентрованим у всіх регіонах на сфері послуг, з якої головною є оптова та роздрібна торгівля. Лише у декількох регіонах, які традиційно є лідерами освітнього-наукового процесу, активно розвивається малий бізнес у сфері інформаційних технологій і програмування. Транспортні послуги, професійна діяльність та інші послуги населенню виходять на другий план. Оскільки можливості аналізу обмежені існуючою системою статистичних даних, остаточні висновки щодо впливу галузевої диверсифікації малого бізнесу робити передчасно.

Виходячи з високого рівня концентрації малого бізнесу на окремих видах економічної діяльності, диференціації регіонів за щільністю діючих суб'єктів малого бізнесу та його продуктивністю, можна опосередковано зазначити, що рівень диверсифікації розвитку малого бізнесу як всередині регіонів за видами економічної діяльності, так і у просторовому вимірі розвитку окремих видів є невисоким і недостатнім для забезпечення сталого регіонального розвитку.

Для більш глибокого аналізу регіональної диверсифікації розвитку малого бізнесу потрібно відновити статистичні спостереження у розрізі регіонів та видів економічної діяльності з розподілом на великі, середні та малі підприємства.

Як подальші перспективи дослідження варто розглянути два напрями: оцінка галузевої диверсифікації малих підприємств за регіонами, що дозволить визначити причини низької продуктивності та перешкоди розвитку малого бізнесу, і виявлення впливу розвитку малого бізнесу на формування місцевих бюджетів, що дозволить оцінити ефективність програм підтримки малого бізнесу у воєнний та повоєнний час.

ЛІТЕРАТУРА

1. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за видами економічної діяльності (2010-2023) // Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/pssg/orpsg_vsmm_ek_2010_2021_u.xlsx
2. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за видами економічної діяльності (2010-2023) // Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/pssg/kzpsg_vsmm_ek_2010_2021_u.xlsx
3. Український бізнес під час війни: реальна аналітика та перспективи на майбутнє у 2024 році. URL: <https://finstream.ua/ukrayinskyj-biznes-pid-chas-vijny-analytika/>
4. Оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. Київ: Програма розвитку ООН в Україні, 2024 рік, 86 с. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-smb-2024.pdf>
5. Гранти на власну справу // Міністерство економіки України. URL: <https://vlasnaspravagrants.com.ua/>
6. The Ukraine Facility Supporting Ukraine's recovery, reconstruction, and path towards EU accession. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/ukraine-facility_en

commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/ukraine-facility_en

7. Балан О.С., Шепель М.Є., Гаррі М. Розвиток малого підприємництва в територіальних громадах України в післявоєнний період. *Економіка: реалії часу*. 2023. № 5 (69). С. 19–32. DOI: 10.5281/zenodo.10091700

8. Михайленко Д. Г. Сучасні тенденції розвитку малого підприємництва в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-139>

9. Науменко Н. С., Грабко О. І. Мале та середнє підприємство в Україні та ЄС: аналіз і порівняльна характеристика. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. Вип. 51. С. 18–34. DOI: <https://doi.org/10.32841/2413-2675/2021-51-3>

10. Тимченко О. І. Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в регіонах України. *Ефективна економіка*. 2015. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=413>

11. Павлова С. І. Регіональний статистико-економічний аналіз розвитку малого та середнього підприємництва в Житомирській області. *Вісник ЖДТУ*. 2017. № 3 (81). С. 54–60. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2017-3\(81\)-54-60](https://doi.org/10.26642/jen-2017-3(81)-54-60)

12. Рябоволик Т. Ф., Доренська А. О. Розвиток малих та середніх підприємств на регіональному рівні як ключовий чинник підвищення зайнятості населення регіону. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2023. Вип. 10 (43). С. 156–169.

13. Фонономіка // Опендотабот. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/foonomics-2025-4>

14. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за 2022 рік. Статистичний збірник. Київ, 2023. 118 с. // Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/12/Dsvsmm_22.xlsx

REFERENCES

- Balan, O. S., Shepel, M. Ye., and Harri, M. "Rozvytok maloho pidpriemnytstva v terytorialnykh hromadakh Ukrainy v pislivoiennnyi period" [Development of Small Business in Territorial Communities of Ukraine in the Post-war Period]. *Ekonomika: realii chasu*, no. 5(69) (2023): 19-32. DOI: 10.5281/zenodo.10091700

- "Diialnist subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva za 2022 rik. Statystychnyi zbirnyk" [Activities of Large, Medium, Small and Micro-enterprises in 2022. Statistical Collection]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/12/Dsvsmm_22.xlsx

- "Fonomika" [Phonomics]. *Opendatabot*. <https://opendatabot.ua/analytics/foonomics-2025-4>

- "Hranty na vlasnu spravu" [Grants for Your Own Business]. *Ministerstvo ekonomiky Ukrainy*. <https://vlasnaspravagrants.com.ua/>

- "Kilkist zainiatykh pratsivnykiv u subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva za vydamy ekonomichnoi diialnosti (2010-2023)" [Number of Employees in Large, Medium, Small and Micro-enterprises by Type of Economic Activity (2010-2023)]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/pssg/kzpsg_vsmm_ek_2010_2021_u.xlsx

- Mykhailenko, D. H. "Suchasni tendentsii rozvytku maloho

pidpriemnytstva v Ukraini" [Current Trends in the Development of Small Business in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 60 (2024). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-139>

Naumenko, N. S., and Hrabko, O. I. "Male ta serednie pidpriemnytstvo v Ukraini ta YeS: analiz i porivnialna kharakterystyka" [Small and Medium-sized Enterprises in Ukraine and the EU: Analysis and Comparative Characteristics]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, no. 51 (2021): 18-34. DOI: <https://doi.org/10.32841/2413-2675/2021-51-3>

"Obsiah realizovanoi produktsii (tovariv, posluh) subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva za vydamy ekonomichnoi diialnosti (2010-2023)" [Volume of Products Sold (Goods, Services) by Large, Medium, Small and Micro-enterprises by Type of Economic Activity (2010-2023)]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/pssg/orpsg_vsmm_ek_2010_2021_u.xlsx

"Otsinka vplyvu viiny na mikro-, mali ta seredni pidpriemstva v Ukraini" [Assessing the Impact of the War on Micro, Small and Medium-sized Enterprises in Ukraine]. Kyiv : Prohrama rozvytku OON v Ukraini, 2024 rik. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-smb-2024.pdf>

Pavlova, S. I. "Rehionalnyi statystyko-ekonomichniy analiz rozvytku maloho ta serednoho pidpriemnytstva v Zhytomyrskii oblasti" [Regional Statistical and Economic Analysis of the Development of Small and Medium-sized Businesses in Zhytomyr Region]. *Visnyk ZhDTU*, no. 3(81) (2017): 54-60. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2017-3\(81\)-54-60](https://doi.org/10.26642/jen-2017-3(81)-54-60)

[org/10.26642/jen-2017-3\(81\)-54-60](https://doi.org/10.26642/jen-2017-3(81)-54-60)

Riabovolyk, T. F., and Dorenska, A. O. "Rozvytok malykh ta serednikh pidpriemstv na rehionalnomu rivni yak kluchoviy chynnyk pidvyshchennia zainiatosti naselennia rehionu" [Development of Small and Medium-sized Enterprises at the Regional Level as a Key Factor in Increasing Employment in the Region]. *Tsentrlnoukrainskyi naukovyi visnyk. Ekonomichni nauky*, no. 10(43) (2023): 156-169. DOI: [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2023.10\(43\).156-169](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2023.10(43).156-169)

"The Ukraine Facility Supporting Ukraine's recovery, reconstruction, and path towards EU accession". https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/ukraine-facility_en

Tymchenko, O. I. "Problemy ta perspektyvy rozvytku maloho pidpriemnytstva v rehionakh Ukrainy" [Problems and Prospects for the Development of Small Businesses in the Regions of Ukraine]. *Efektivna ekonomika*. 2015. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=413>

"Ukrainskyi biznes pid chas viiny: realna analityka ta perspektyvy na maibutnie u 2024 rotsi" [Ukrainian Business During the War: Real Analytics and Future Prospects in 2024]. <https://finstream.ua/ukrayinskyj-biznes-pid-chas-viiny-analotyka/>

Стаття надійшла до редакції 06.06.2025 р.

Статтю прийнято до публікації 20.06.2025 р.